

Kulturális-közéleti havilap, harminckilencedik évfolyam

2013 április Ról-ról

Pető Iván: A megélt történelem színpada (Falu a városban: az angyalföldi OTI-telep. Dokumentumok és néprajzi tanulmányok. Szerkesztő Juhász Katalin. Budapest, 2012, L'Harmattan.)

„...a mikrokörnyezet »színpadain« játszódik közvetlen módon a történelem, amely itt válik objektív történelemből megéltté...” – idézik a kötet szerzői az Előszóban, majd másutt is Niedermüller Pétert. A téma, a mai XIII. kerületi, Kámfor utca, Göncöl utca, Béke út, Fiastyúk utca által határolt területen felépült OTI-telep kutatási értelemben igazi telitalálat, szinte kínálja magát mint történelmi színpad, története az elmúlt 80 év Magyarországá – kicsiben.

Horthy Miklós kormányzóvá választásának 10. évfordulóján, 1930-ban törvényhozási úton határozták el, hogy az OTI (Országos Társadalombiztosítási Igazgatóság, amelyet egyébként 1928-ban hoztak létre) nagyszabású, szociális célú családház-építési akcióba fog. A terv Kőbányán, az úgynevezett óhegyi telken ezer házból álló kertvárossal számolt.

A leendő Horthy-telep a két háború közötti időszak messze legnagyobb ilyen fővárosi akcióját jelentette, hiszen a kispesti Wekerle csak 1950-ben lett Nagy-Budapest része. Az elképzelés jelentőségét egyértelművé tette, hogy egykor is úgy tartották számon: az agrárnépesség túlnyomó részének lehetetlen helyzete, a rendkívül igazságtalan birtokszerkezet mellett az egyik legsúlyosabb társadalmi probléma a városi, ezen belül is elsősorban a fővárosi kis jövedelmű családokat sújtó lakáshiány.

Kilenc év telt el, mire a terv megvalósításához egyáltalán hozzáfogtak, de nem Kőbányán, hanem az újonnan létrehozott, fővárosi XIII. kerületben, Angyalföldön, amelyet a kormányzóné tiszteletére 1938-ban Magdolnavárosnak neveztek el. Az ekkori, 1939-es terv is ezer lakás megépítésével, hozzávetőlegesen 5000 lakóval számolt, és átmentette az eredeti elképzelést annyiban is, hogy Horthy Miklós jubiláris lakótelepként említette a koncepciót. Úgy vélték, hogy 1941. október végéig be is fejezik a munkálatokat.

A telep ünnepélyes átadására végül is 1942-ben került sor, ahol a névadó kormányzó és a kerület névadója, a felesége is megjelent, de ekkor az építkezés még messze nem fejeződött be. 1944 őzéig, amikor a munkák félbeszakadtak, 751 lakás készült el, a központi résznek szánt kétszintes lakótömb félkészben maradt, és hozzá sem fogtak a terület déli oldalára szánt ikerházak felhúzásához.

A telepet nemcsak a Horthy-rendszer szociális érzékenységének felmutatásaként, de építési, tervezési értelemben is mintának szánták. Három- vagy többgyerekes, fizetőképes családok

pályázhattak az egy- vagy kétszobás, konyhából, előszobából, kamrából, fürdőszobából, vécéből álló, padlással és pincével ellátott lakásokra, amelyek színvonala így fényévekre volt a környező bérkaszárnnyak, egyebek között a szomszédos nyomorúságos Tripolisz odúitól.

A felépülő házaknak tehát a felszereltsége, de alaprajzi elrendezése is városias, modernnek nevezhető, alapvetően más, mint a korban még uralkodó falusi családi házaké. A külső megjelenést ugyanakkor visszafogottan népi építészeti elemek, dominánsan a nagy felületeket megbontó, de funkcionálisan is működő tornácok tették változatossá.

Az elképzelés szerint a lakbérek összességében fedezték volna az OTI fenntartási költségeit úgy, hogy 20 év után a lakások a bérlők tulajdonába kerüljenek, így természetesen a rezsi nagyobb terhet jelentett a családok számára, mint a hasonló státusúaké másutt.

Az önálló családi házakból, ikerházból, sorházból csak három-három egyformát építhettek, nemcsak az egyhangúságot kerülendő, hanem mert referenciának szánták őket, magánépítők is választhattak a títustervrajzokból.

Az élet fintora, amire a kötetben olvasható elemzés is kitér, hogy az épületek mintegy előképűl szolgáltak a hatvanas-hetvenes években a magyar falvak építészetét modernizáló, úgynevezett sáttortetős kockaházaknak, amelyek szinte letarolták s még ma is uralják a vidéki Magyarország településeit, csak éppen az egyedi ízt adó „apróságokat”, így a funkcionális „sallangot”, a tornácot nem vették át.

A háború után, 1948-ban, Kozma Lajos terve alapján felépült a telep iskolája, a mai Németh László Gimnázium, az eredetileg elképzelt ikerházak helyén, a telep déli oldalára, a már kész 750 családi háztól igencsak eltérő stílusú, eredetileg Bauhaus hatást mutató, igénytelen megjelenésű kétemeletes sávházak kerültek, majd az ötvenes évek legelején a Béke út mentén felépült egy hétmeletes házból álló jelentős tömb, az évtized közepén pedig a klasszikus szocreál stílusú, háromemeletes, Fiastyúk utcai lakótelep jelentős része.

Az egykori Horthy-, majd OTI-telep központi tere (a mai József Attila tér) tengelyébe tervezett lakó- és közösségi épület helyett kultúrház épült, amelyet Rákosi Mátyásról neveztek el, és 1949. december végén avatták fel, annak jegyében, hogy a közhasználatba soha át nem ment Magdolnaváros helyett az ismét Angyalföldnek nevezett munkáskerületben a kultúrát a legszélesebb dolgozó néptömegek közkincsévé teszik. Ha a hivatalos kultúra változó tartalmának részleteitől most eltekintünk, elmondható, hogy az 1956 óta József Attiláról elnevezett ház, amelyet az elmúlt 50 évben többször, legutóbb néhány éve igen jelentősen átépítettek, mind a mai napig a tágabb környék meghatározó intézményeként szolgálja a közművelődés feladatait.

A telep a szocializmus évtizedeiben osztozott a többi városi lakás sorsában, állami, illetve tanácsai tulajdonba került, s karbantartásra alig futotta a fenntartó pénzből. Hasonlóan a bérlakások döntő többségéhez, a rendszerváltás körül a volt OTI-telep lakásait is jutányos áron adták el a bentlakóknak. Az ekkor már lakótelepekkel körülvett, metró közeli, a város magjától sem túl távoli kertes házak, lakások piaci értéke jelentősen meghaladta az átlaglakásokét, így sokan gyorsan, jelentős haszonnal adták tovább addigi otthonukat. A kötetben közölt képek is tanúsítják: a későbbi években a házak számottevő részét a felismerhetetlenségig átépítették, ahol nem, ott is sokféle változatban beüvegezték a tornácok többségét, különféle toldalékokkal egészítették ki az épületeket. A kertvárosi hangulat maradt, de ma már az egykori, stílusában harmonikus telep helyén igen-igen vegyes képet mutató, sokszor szegényes, máskor meg éppen hivalkodó ötletelések kavalkádja látható.

A helyszín építészeti és részben társadalomtörténeti értelemben sem ismeretlen az érdeklődő számára. Ferkai András két világháború közötti pesti építészeti ismertető imponáló munkája részletesen foglalkozik a teleppel, s 2003-ban Ember Judit ötórás, 12 epizódból álló dokumentumfilmben szólaltatott meg egy-egy teleplakót az itt átélt évtizedekről.

A kertvárosias telepet bemutató, dokumentumokat és néprajzi tanulmányokat közlő munka afféle műhelytanulmány, amennyiben az ilyesmin a szűkebb szakma számára készített, nem véglegesnek szánt szöveget értünk. Egy több mint 40 éves néprajzi sorozat, a Documentatio Ethnographica 28. köteteként jelent meg, s az ELTE Néprajzi Intézetének szervezésében egyetemi hallgatók és doktoranduszok bevonásával végzett, folytatni szándékozott kutatás eredményeit mutatja be. Külön dolgot foglalkozik a környék beépítésével, egy másik természetesen maga az OTI-telep építésével és építészeti karakterével, egy további a szocializmus évtizedeivel, igaz, ez pontosabban csupán két, még a hatvanas években megjelent írás, ha tetszik, boldogember-vallomás újraközlését és a művelődési ház tevékenységének igen részletes ismertetését jelenti. A jelent elemző fejezetben kapott helyet a kertváros térhasználatának etnográfiai vizsgálati eredményeit leíró munka, egy telepi asszony élettörténete és a szomszédolásról szóló elemzés, valamint egy igen gazdag, fotóeszközök nevezett képgyűjtemény a házak átépítésének következményeiről.

Egy ilyen jellegű kötetnek sem erénye, igaz, egy monográfiához képest nem is bántó eleme, hogy a dolgozatok színvonala meglehetősen egyenetlen. A szerkesztési hibák is bocsánatosak, bár könnyen elkerülhetők lettek volna. Nem jó, ha az olvasó a rossz szövegközi hivatkozásokból könnyen megállapítja: eredetileg a jegyzetapparátus tanulmányonként elkülönült, majd egységes szerkezetbe került. Kár, hogy az irodalomjegyzékből számos hivatkozott mű, egyebek között Ferkainak a kötetben egyébként rangján említett 2001-es alapmunkája kimaradt, több mint elírás, hogy Frank Lloyd Wrightot angolnak tartják stb.

Érdekes ötlet a *Falu a városban* cím, tudniillik éppen a kötet írásaiból tűnik ki, hogy az OTI-telep kimondottan urbanizált kertvárosnak épült, ahol a falusi élet olyan nélkülözhetetlen kelléke, mint az állattartás, ide értve még a kutyatartást is, egyenesen tiltott volt. Vagy a szomszédosági viszonyok alapján ítélik a szerzők falunak kutatási helyszínüket? De akkor ezt érdemes lett volna világossá tenni, és persze bizonyítani, hogy itt valami más minőség jött létre, mint az egyéb, viszonylag elkülönülő városias lakókörnyezetekben.

Ha a szerzők nem hivatkoznának többször is Niedermüller fentebb idézett gondolatára, az olvasó csendes sajnálkozással tudomásul venné, hogy egy ilyen típusú munkának joga van a jórészt leíró néprajzi keretek között megmaradni. A telep azonban valóban olyan színpad, amely kínálja magát, hogy az objektívnak nevezett „nagy” történelemből a személyesbe is belépson az érdeklődő. Természetesen érdekes és tanulságos a mikrokörnyezet történetének leírása is, de még morzsákat is alig kapunk a telepen élők által megélt történelemről, sőt társadalmukról sem. Kik és milyen kiválasztási mechanizmussal kapták a lakásokat a harmincas-negyvenes évek fordulóján? Hogyan tekintett rájuk, a Horthy-rendszer kedvezményezettjeire a Rákosi- vagy a Kádár-korszak politikája, a környező, más társadalmi háttérű bérkaszányák, majd a lakótelepek lakossága? S persze: hogyan látták magukat a változó társadalmi milióban a telep lakói? Csak egy példa: viszonylag szerény befektetéssel, a szavazóköri adatok elemzéséből kitűnhetne: politikai preferenciáiban eltér-e a telep 1990 utáni társadalma a környékétől, vagy a múltnak ebben a tekintetben már semmi jelentősége nincs? Persze joggal vehető föl: mindezek a kérdések túlmutatnak a szerzők érdeklődésén, a munka általuk választott keretén. Akkor azonban nem kellene a megélt történelmet emlegetni.

Van az úgy, hogy az olvasó megörül egy tudományos vagy ismeretterjesztő műnek a számára kedves, érdekes, fontos téma, ismeretek, vélemény reményében, de aztán – talán aránytalanul

– bosszankodik, mert úgy érzi: túl keveset kapott, a könyv részben elszalasztott lehetőség, hiszen egyhamar nem készül hasonló terjedelmű feldolgozása. Révész Sándor joggal reménykedhetett egy hónappal ezelőtt e hasábkon, hogy Majtényi György megírja még a Kádár-korról szóló könyvét. Annak viszont szerény az esélye, hogy az angyalföldi OTI-telepnek a belátható jövőben újra könyvnyi terjedelmű mű szentelhető.

Falu a városban: az angyalföldi OTI-telep. Dokumentumok és néprajzi tanulmányok. Szerkesztő **Juhász Katalin**. Budapest, 2012, L'Harmattan – MTA BTK Néprajztudományi Intézet, 270 oldal, 2700 forint.

Tetszik

Legyél az első az ismerőseid közül, akinek ez tetszik.

Kapcsolódó írások:

1. **Almási Miklós: Amit látsz (Hornyik Sándor: Idegenek egy bűnös városban. Művészettörténetek és vizuális kultúrák. Budapest, 2011, L'Harmattan kiadó.)** A címlapon a szomorú Bruce Willis egy 45-ös Magnummal a...
2. **Rainer M. János: Szót érteni, önmagunkét (Bánkuti Gábor – Gyarmati György (szerk.): Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből 1945–1989. Budapest, 2010, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 436 oldal, 3800 forint.)** Tanulmánykötetet összeállítani hálás, bár mindig némileg kockázatos feladat. Akár egy-egy...
3. **Rainer M. János: Mindent összegezve (Ormos Mária: Van-e történelem? Budapest, 2012, Kossuth.)** Ormos Mária a magyar történészcéh egyik vezető alakja, nagyasszonya, aki...
4. **Pető Iván: Hogyan laktak gazdagék? (Somlai Tibor: Volt és nincs. Nagypolgári és arisztokrata enteriőrök 1900–1945. Budapest, 2012, Corvina.)** Somlai Tibor könyve, amely a 20. századi magyar enteriőrművészet irányzatairól...
5. **Takács Ferenc: Budapest kövei (Bob Dent: Budapest 1956 – A dráma színterei. Rácz Katalin és Tedeschi Mária fordítása. Budapest, 2006, Európa Könyvkiadó, 404 oldal, 4500 forint.)** Takács Ferenc Budapest kövei Velence kövei (1851-1853) című munkájának...

Cimkék: **Pető Iván**